KUYPER
DJ
216
.B78

LIBRARY OF PRINCETON
MAR 18 2010
THEOLOGICAL SEMINARY

KUYPER DJ216 .B78
Bruins Slot, J. A. H. J. S.
Wat heeft 1853 ons te
zeggen? /

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

THEOLOGICAL SEMINARY

WAT HEEFT 1853 ONS TE ZEGGEN?

DOOR

DR. J. A. H. J. S. BRUINS SLOT.

Onder de Republiek der Zeven Provinciën, die in 1795 in de armen der Sansculotten den laatsten adem uitblies, bestonden er geen politieke moeilijkheden ten aanzien van de verhouding Roomsch-Protestantsch.

De Republiek was een Gereformeerde Staat. Gereformeerd dan in dien zin, dat aan het lidmaatschap van de Hervormde Kerk met uitsluiting van andere Kerken, staatkundige voorrechten verbonden waren. Dissenters werden geduld, — meer niet. En van die dissenters waren de Roomsch-Katholieken het meest suspect. Door een geheel systeem van recognitiegelden, schuilkerken, politieke onmondigheid, plakkaten en Generaliteitslanden had men de Roomschen als het ware uit het politieke leven weggemoffeld. Zoo had men met de Roomschen geen moeilijkheden, al wil dit niet zeggen dat de Roomschen het onder het regime van de Republiek niet moeilijk hadden. Men moge met GROEN erkennen dat die plakkaten geen bloedplakkaten waren, dat ze vaak niet werden uitgevoerd, dat schuilkerken en recognitiegelden ten slotte ook voor Roomschen godsdienstuitoefening mogelijk maakten, de Roomsch-Katholieken bleven bij dit alles tweederangsburgers. Dit systeem, verklaarbaar door de caesuur, welke de gebeurtenissen rond 1576 en 1579 in onze Vaderlandsche geschiedenis hebben aangebracht, bewerkte in ons nationale leven een scheur, waarvan het gevaar slechts door een eenzijdig religieus sentiment en een speciaal Hollandsch provincialisme konden worden miskend. Het joeg de Roomschen naar de Revolutie. Zoo bracht 1795 hun aanvankelijk redressement de griefs. Een redressement dat ook door iemand als GROEN als billijk werd erkend: Deelgenootschap aan politieke rechten door de Roomsch-Katholieken kwam, zoo zegt hij, reeds voor 1795 met de veranderde tijdsomstandigheden overeen.

Dat de uitgeleefde Republiek niet meer tot zulk een regenereerende daad kon komen was misschien begrijpelijk; thans evenwel bracht de Revolutie de scheiding van Kerk en Staat. „Het was nu uit met „het Mahomedaansche huwelijk van het oude bestuur, waar de eene „sultane was en de andere maar bijwijven waren en de hatelijke „jalousie van de eerste de laatste onophoudelijk tot vervolging en ver„drukking strekte," zooals de Brabantsche afgevaardigde GULJÉ het ter Nationale Vergadering uitdrukte. Al spoedig bleek echter dat de vrijheid, die de Revolutie bracht, een schijnvrijheid was. Onder het Napoleontisch bewind was er voor de Roomschen wel in maatschappelijken zin gelijkstelling met de Protestanten, doch voor de Roomsch-Katholieke Kerk alszoodanig had NAPOLEON geen vrijheid over. Met den Paus leefde hij voortdurend in onmin.

Zoo bleef ook de toestand onder Koning WILLEM I. Ten aanzien van de verhouding tusschen Kerk en Staat voerde WILLEM I een min of meer Napoleontische politiek. Jegens de Nederlandsch-Hervormde Kerk en de Afgescheiden Gemeenten zoowel als tegenover de Roomsch-Katholieke Kerk. Het Caesaro-Papisme, — geliefkoosde term van GROEN, — ten opzichte van de Gereformeerden en het Josephinisme ten opzichte van de Roomsch-Katholieken waren kenmerkend voor 's Konings politiek. Hierin hadden Gereformeerden en Roomschen gelijke reden tot beklag en kregen zij ook tot op zekere hoogte een zelfden strijd. De strijd tegen een opgedrongen kerkorganisatie voor de Gereformeerden en de strijd over concordaat en placet voor de Roomschen waren een gelijk verzet tegen 's Konings ingrijpen in de vrijheid der Kerken.

Het standpunt van WILLEM I, dat in de eerste decenniën van het Koninkrijk der Nederlanden de verhouding van Kerk en Staat beheerschte, had als ondergrond de meening dat de Landsoverheid het Oppergezag in de Kerk bezat. Men kan deze meening ternauwernood kerkrechtelijk noemen, zij was een politiek principe, dat door WILLEM I gelijkelijk op de Gereformeerde en op de Roomsche Kerk werd toegepast. Een juridische uitwerking van de plaats en den aard van de Kerk stond er niet mee in verband. In het algemeen kan men wel zeggen dat de Koning de Kerk zag als een organisatie iure suo, aan welke historisch en practisch een bijzondere plaats in het leven toekwam; evenwel onder beding dat de Oppermacht des Konings ook in Kerkelijke zaken erkend werd. WILLEM I wilde in principe zoo-

wel een ius in sacra (gezag in geestelijke zaken der Kerk) als een ius circa sacra (gezag in uitwendig-organisatorische zaken der Kerk) voor den Koning handhaven, om deze onzuivere, doch in de geschiedenis geijkte tegenstelling te gebruiken. Dat blijkt ten aanzien van de Gereformeerde Kerk uit 's Konings houding in de Afscheidingsbeweging en voor de Roomsche Kerk uit zijn handelwijze met betrekking tot het Collegium Philosophicum (zie onder).

De kerkelijke politiek van WILLEM I mislukte ten deele, door het verzet der Kerken. Bij de Gereformeerde Kerk bedierf hij meer dan bij de Roomsche, omdat de organisatie dezer laatste volkomen gesloten en gaaf was, waardoor haar verzet het doeltreffendst was.

Tegenover de Roomsche Kerk nam de Koning een zeer rigoristische houding aan. Afgezien van allerlei bevoegdheden op het gebied der kerkorganisatie, hem krachtens concordaat toekomende, zooals goedkeuring van het aantal en de personen der bisschoppen, kon krachtens het recht van placet geen bul of ander officieel stuk van eenige buitenlandsche geestelijke overheid door bedienaars van den godsdienst worden afgekondigd of verspreid zonder voorafgaand verlof der regeering. Dit recht van placet berustte op een door NAPOLEON uitgevaardigd artikel. Voorts werd de oprichting van kloosters tegengegaan en poogde de Koning de opleiding der Roomsche geestelijken ten deele aan den Staat te trekken. De eerste opleiding dier geestelijken aan de Klein-Seminariën, — wellicht het beste met gymnasiaal onderwijs vergelijkbaar, — zou vervangen worden door Staatsonderwijs aan een Collegium Philosophicum. Voordat de toekomstige geestelijken hun hooger onderwijs aan de kerkelijke Groot-Seminariën zouden gaan genieten, waar zij zich naar het oordeel der Regeering alleen „met een dorre scholastieke godgeleerdheid" moesten bezig houden, zouden zij aan het Collegium Philosophicum „den schijn van het wezen van „den godsdienst leeren onderscheiden en in de groote Seminariën niet „bij de woorden des meesters zweren, maar zelve de waarheid onder„zoeken opdat de duisternis eenmaal wijke voor het licht en de dom„heid voor godsdienstige beschaving en geleerdheid plaats make." In 1825 werd het Collegium te Leuven opgericht en verplichtend gesteld voor hen die tot de Groot-Seminariën wilden worden toegelaten. De Kerk weigerde echter het Collegium te aanvaarden. Bij de onderhandelingen over een nieuw concordaat in 1827 liet WILLEM I de verplichte voorbereiding aan het Collegium vallen. Het concordaat was

een compromis: Het recht van placet bleef behouden en 's Konings invloed op de organisatie der Kerk eveneens. De bisschoppen moesten een eed van trouw aan den Koning zweren; de Koning moest zijn agrément geven op een bisschopsbenoeming; er zouden in 's Hertogenbosch en in Amsterdam bisschoppen komen. Het concordaat was echter bestemd voor het Vereenigd Koninkrijk. Door de afscheiding van België bleef de zaak zwevende. Het verzet der nu overwegende meerderheid van de Protestanten maakte dat de uitvoering met Landsbisschoppen te Amsterdam en den Bosch niet wenschelijk werd geacht. Nederland bleef, wat het sinds eeuwen voor de Roomsche Kerk geweest was, n.l. zendingsveld. De z.g. Hollandsche missie, rechtstreeks van uit Rome geadministreerd door de Congregatio de propaganda fide en met als hoofd hier te lande de Internuntius, als de organisatievorm der Kerk. Beneden den Moerdijk werden apostolische vicariaten ingericht, welker hoofden (vicarissen) tot bisschop gewijd werden en een fantasietitel ontvingen. Zoo was de vicaris van Breda, bisschop van Dardanië i. p. i. (in partibus infidelium: in het land der ongeloovigen). De andere vicarissen heetten bisschoppen van Emaus, van Gerra, van Hirene, i. p. i. Zoo had men in het Zuiden des lands dus wel bisschoppen maar geen bisdommen. De Kerk was er niet een betrekkelijk zelfstandige kerkprovincie, gelijk bij normale bisdommen het geval is, maar ressorteerde rechtstreeks onder den Paus. Deze regeling was het gevolg van een onderhandsche overeenkomst van Koning WILLEM I met den Pauselijken Internuntius in 1841.

WILLEM II was der Roomsche Kerk welwillender gezind dan zijn Vader. Hij had niet alleen persoonlijk een onmiskenbare neiging voor een episcopalen kerkvorm, zelfs schijnt hij voor de strenge hierarchie en voor de onveranderlijkheid in het dogmatisch systeem van de Roomsch-Katholieke Kerk sympathie te hebben gekoesterd; vooral ook omdat hij die als conserveerende elementen mede voor het Staatsleven waardeerde. Dr. WITLOX citeert daaromtrent in deel II van zijn „De Katholieke Staatspartij" zeer frappante uitlatingen van den Koning. 's Konings langdurig verblijf in Brabant had hem bovendien onder de Roomsche geestelijkheid vele vrienden verschaft. Vooral met mgr ZWIJSEN, destijds pastoor te Tilburg, was hij zeer bevriend. Door dit alles miste hij de ingewortelde achterdocht tegen de Roomsche Kerk, die zijn Vader en een groot gedeelte der Nederlanders kenmerkte. De regeering van WILLEM II wordt dan ook van Roomsche zijde zeer gunstig beoordeeld.

„WILLEM II *vertrouwt* de Katholieken *ten volle* en wat voor WILLEM I „in zijn Katholieke onderdanen een schrikbeeld was, n.l. de onder- „werping en gehoorzaamheid aan Rome, stelt hij hun zelfs als eisch." In WILLEM II ziet men den vorst, „die voor goed de verzoening tusschen „het Huis van Oranje en het Katholieke Nederland tot stand bracht," die „de eenheid tusschen de twee ongelijke deelen van zijn rijk, „tusschen dat beneden en boven den Moerdijk tot waarheid wilde „maken."

Deze toenadering ging dus niet over de juridische positie van de Kerk in Nederland. Daaromtrent koesterde WILLEM II wel ongeveer dezelfde denkbeelden als zijn Vader. Hij beschouwde de Roomsche Kerk echter zoodanig dat hij van oordeel was binnen het kader dier denkbeelden, te haren opzichte de meest ruimhartige en vrijgevige politiek te kunnen voeren. De Roomschen apprecieerden deze houding uiteraard zeer en lieten die juridische zijde van het probleem voorloopig rusten.

Het Roomsch-Katholieke vraagstuk was trouwens niet alleen langs kerkelijk-juridischen weg op te lossen. Het was tevens een nationaal en een maatschappelijk vraagstuk: Hoe zullen de Roomsch-Katholieken de plaats in Nederland gaan innemen waarop zij als vrije burgers in een nationalen Staat recht hebben?

Op twee verschijnselen moeten wij daarbij acht geven.

Het eerste was het sterke ressentiment tegen het Roomsch-Katholicisme bij het overgroote deel der Protestantsche bevolking. Dat ressentiment richtte zich niet in de eerste plaats tegen de personen en den godsdienst der Roomsch-Katholieken, maar tegen het Pausdom, het Ultramontanisme. Tegen Roomsch-Katholieken, die zonder meer in stilheid hun godsdienst beleden, had men geen bezwaar, hoogstens koesterde men voor dezulken een zekere nederbuigende meewarigheid. Voor het Roomsch-Katholicisme in zijn georganiseerden vorm was men bevreesd. De gecentraliseerde kracht van de hierarchisch geordende Pauselijke Kerk, die van uit Italië, van over de Alpen, ultra montes, geregeerd werd, het weder optreden van de Jezuïten-orde, de geloofsvervolgingen in sommige Roomsch-Katholieke Zuid-Europeesche Staten, de herleving van het Roomsch-Katholicisme in Frankrijk, later het daar aan het bewind komen van den Pausgezinden LOUIS NAPOLEON, de wederinstelling van een bisschoppelijke hierarchie in Engeland met als reactie daartegen een no-popery-beweging (een soort Engelsche April-

beweging), dit alles gepaard aan het besef van de verdeeldheid en organisatorische zwakheid der Protestantsche Kerken en gevoed uit de herinnering aan een regime, waarbij de Roomschen waren uitgeschakeld uit het staatkundig leven en onder een suspicion légale stonden, maakte dat de Protestantsche bevolking van Nederland de neiging had tegenover allerlei eischen der Roomsch-Katholieken afwijzend te staan en op het z. g. Protestantsche karakter van den Nederlandschen Staat den nadruk te leggen.

Dit ressentiment werd nog versterkt door hetgeen wij als tweede punt willen noemen: De activiteit der Roomsch-Katholieken in ons Vaderland. Deze richtte zich allereerst op den eisch om een daadwerkelijke en niet alleen een grondwettige emancipatie. Reeds was de vraag om de vrijheid van onderwijs aan de orde gesteld. Over de vrijheid van kerkorganisatie spraken wij reeds. Maar ook wilden de Katholieken hun passend aandeel in de benoemingen tot Staatsbetrekkingen. Tot dusverre waren de Protestanten gewend alles te hebben, ook in de Roomsche provinciën. Onder het motto dat de geschiktsten en de bekwaamsten werden benoemd, werden de Roomsch-Katholieken gepasseerd, althans voor betrekkingen van eenige beteekenis. Dit gaf Alberdingk Thym het volgende rijmpje in de pen:

Maar die goede Katholieken
Deugen die ook wel tot iets?
Blijkens hunne statistieken
Zelfs tot klerk en poort-commies
Laat ze meedoen, Pius' zonen.
Meedoen? Ja, voor spek en boonen.

Inderdaad konden de Roomsch-Katholieken nog niet terstond na hun grondwettige emancipatie een behoorlijk aandeel in de vervulling der Staatsbetrekkingen nemen. Zij waren er niet in groot geworden en er sedert eeuwen buiten gehouden. Dat kon eerst langzaam veranderen; maar de machthebbers van het oogenblik werkten het niet in de hand.

Deze actie voor Staatsbetrekkingen moeten wij zien als een onderdeel van de poging der Roomschen om in den nationalen Staat een passende plaats in te nemen. Wij zien dan ook hun activiteit tegelijkertijd gericht op het zoeken van een houding in nationaal-cultureel, in nationaal-historisch opzicht. De periode van Willem I had hun dat

zeer verzwaard. Want het in de negentiende eeuw herboren Nederland zag zich zelf maar al te zeer als uitsluitend te zijn de voortzetting van de oude republiek. De geschiedenis van de vereeniging met en de afscheiding van België toont aan hoezeer dat gezichtspunt ook de actueele politiek bepaald heeft. Het willen Hollandizeeren van België heeft de breuk veroorzaakt. Men leefde te veel uit de Unie van Utrecht; te weinig uit de Pacificatie van Gent. Na de afscheiding van België werd uit reactie die fout nog sterker. Dat blijkt o. a. uit den aandrang geoefend bij de grondwetsherziening van 1840 om den Hervormden Godsdienst tot Godsdienst des Konings te verklaren.

De Roomschen konden in hun nationaal-cultureele aspiraties eerst aansluiting vinden in de Middeleeuwen. En de Nederlandsche cultuur had in de Middeleeuwen meer in het Zuiden dan in het Noorden gebloeid. Zij was on-hollandsch geweest. In het begin der vorige eeuw achtte men echter de latere Hollandsche cultuur van de zeventiende eeuw *de* Nederlandsche cultuur bij uitstek. BILDERDIJK was hier misschien een uitzondering. Ook beschouwde men het ontstaan der Republiek zoo ongeveer als het begin der Vaderlandsche Geschiedenis en haar ontstaan, ook den vorm en den omvang waarin zij was ontstaan als een passende afsluiting van de duistere Middeleeuwen en als de eenig wenschelijke oplossing van de zestiende eeuwsche moeilijkheden. Tegen dezen achtergrond kregen de Roomsche historische tendenties een onnationaal stempel. Dit werd in de hand gewerkt door een eenzijdige en door begrijpelijke antipathie tot onjuist geworden beschouwing van de geschiedenis der Reformatie en der Republiek. De strijd tusschen de Roomsche en de Protestantsche geschiedbeschouwing bleef niet tot het terrein van de studeerkamer beperkt. Hartstochtelijk en fel werd zij ook in de dagelijksche pers gestreden. De tegenstellingen werden er te geaccentueerder door. Het heeft geen zin van de scherpe polemiek, die op dit punt tusschen Roomsche en Protestantsche geschiedschrijvers werd gevoerd voorbeelden aan te halen. Het karakter van den tachtigjarigen oorlog, van de reformatie, van WILLEM VAN ORANJE was in het geding. De discussie was zoo heftig dat uit de historische polemiek politieke gevolgen ontstonden.

De tegenstelling ten deze tusschen Roomschen en Gereformeerden is volkomen verklaarbaar. De Roomschen waren nog te kort onder het juk der Republiek vandaan om er de goede qualiteiten van te onderscheiden; de Gereformeerden hadden nog geen genoegzame dis-

tantie van de Republiek, waaronder ze zulk een overwegende positie hadden ingenomen, gekregen om te erkennen dat door het ontstaan dier Republiek naast geestelijke winst bestaande in de geloofsvrijheid en het zuivere Evangelie, ook een verlies moest worden geboekt, doordien juist daardoor, gelijk Prof. VAN SCHELVEN het genoemd heeft, een verdoovingsproces is ingeluid waarin het oude gevoel voor saamhoorigheid en het familiebewustzijn bij de Roomsche en de Gereformeerde Nederlanden is verstikt. Het bewustzijn bij Roomschen en Gereformeerden dat men binnen het kader van Staat en Natie zou kunnen samenwerken en dat die samenwerking in de lijn der historie zou kunnen liggen, was bij de bestaande oorlogsmentaliteit tusschen die beide voorshands ondenkbaar. Wel borrelt het idee er van zoo nu en dan te midden van het krijgsrumoer op. Het in kracht toenemende liberalisme vond bij beide richtingen een principieel verzet. GROEN VAN PRINSTERER riep Roomschen en Gereformeerden samen ten strijde tegen den gemeenschappelijken vijand. Maar het kon nog niet leiden tot samengaan: „Het is ons onmogelijk de hand aan te nemen, die ons heuschelijk schijnt aangeboden", schreef *De Tijd* daarop, „Wij kunnen in de eerste plaats geen zelfmoord plegen". En zoo kwamen de Roomschen als vanzelf tot het aannemen van de hand der liberalen voor een concreet doel, gelijk zij in 1795 die der Revolutionairen hadden gegrepen.

Het stormjaar 1848 bracht het zwaartepunt in de Staatsmacht van den stervenden Koning WILLEM II naar het jonge liberalisme. Dit laatste leefde niet uit het verleden. Het gevoelde zich niet belast met tradities uit de Republiek. Het leefde uit zijn eigen moderne ideeën. En daartoe behoorde politieke onverschilligheid ter zake van godsdienstige vraagstukken. Zoo verdween in 1848 het recht van placet. Ten aanzien van de verhouding van Kerk en Staat predikte het liberalisme scheiding tusschen die beide. Zoo kwam plotseling weer het kerkrechtelijk vraagstuk op den voorgrond. Hier was een kans voor de Roomsch-Katholieke Kerk op vrijwording. Die kans werd gegrepen. Met behulp van het schema van het doctrinaire liberalisme forceerde de Roomsch-Katholieke Kerk de zoo sterk traditioneel gebonden historie van Nederland. Het verdient aanbeveling hier goed op te letten, want dit verklaart de Aprilbeweging en het rechtvaardigt de houding door GROEN, DA COSTA en andere antirevolutionairen, een kleine minderheid overigens, jegens het herstel der hierarchie. De Roomschen ge-

bruikten het liberale dogma. Zij ploegden met een Filistijnsch kalf. En dat wordt ook erkend. De vrije Kerk in den vrijen Staat is voor de Roomschen geen ideaal, maar een noodzakelijk compromis, aldus critiseert Pater GÖRRIS den bekenden Roomschen geschiedschrijver NUYENS, die zijn gedachten al te gemakkelijk onder deze liberale leuze had gevangen gegeven.

Het liberalisme, zooals dat onder leiding van THORBECKE, invloed op 's lands zaken kreeg, huldigde ten aanzien van de verhouding van Kerk en Staat deze opvatting: De Kerk is een zedelijk lichaam, bestaande uit in vrijheid tot haar toetredende leden. Als zoodanig onderscheidt zij zich in niets van andere zedelijke lichamen. Evenals alle andere is ook de Kerk aldus „haar aanwezen verschuldigd aan een fictie (n.l. het zijn van één persoon, hoewel uit vele individuen bestaande) die haar rechtskracht alleen aan het Staatsgezag kan ontleenen."

De Kerk is dus van een typisch privaatrechtelijk karakter. Noch haar veronderstelde goddelijke oorsprong, die buiten de beoordeelingsmogelijkheid van den Staat ligt als zijnde een geloofszaak, noch haar in het verleden bestaand hebbend publiekrechtelijk karakter, doen daar thans iets aan toe of af. Thans is de Staat de eenige instelling, die uit hoofde van haar op het algemeen belang berustende dwangmacht, de volkomen vrijheid van eenig individu aan banden kan leggen en die boven het individu uitgaat. De kerkelijke macht is juridisch een zuivere privaatrechtelijke concessie van de kerkleden, binnen het kader van de regelen en het toezicht door den Staat besteld. „Het is de plicht van den Staat de grenzen aan te wijzen, waar de macht van een genootschap over hare leden ophoudt", zeide THORBECKE. Hij wees aan de Kerk die grenzen door de Kerk onder te brengen onder de rubriek „zedelijke lichamen", die hij wettelijk nader wenschte te regelen. Zoo is de Kerk, gelijk THORBECKE het uitdrukte, „aan de algemeene burgerlijke politie" onderworpen. Zoo kon hij de maatregelen tegen de afgescheidenen bepleiten. BUYS drukte het later aldus uit: „Evenals alle andere corporaties is ook de Kerk onderdaan van den Staat." De vrijheidsgedachte van het liberalisme bracht mede dat men aan de Kerk gelijk aan ieder individu en gelijk aan iedere verzameling van individuen zooveel mogelijk vrijheid liet. Zoo ontstond de leus: De vrije Kerk in den vrijen Staat.

Deze juridische opvatting van de Kerk was wel verklaarbaar, om-

dat het liberalisme de Kerk nu eenmaal niet als een eigen-aardig instituut, als een organisatie iure suo wilde erkennen. Want dan voldoet deze opvatting geheel aan de behoefte die ook de Kerk bezit om in het burgerlijk leven op te treden en rechtshandelingen te verrichten. Maar zij voldoet niet, als men let op de materieele eigenaardigheid der Kerk. De Kerk is niet en was nooit een zedelijk lichaam, waarvan de Staat de constitueerende regelen vaststelde. Historisch is de Kerk een geestelijk lichaam van geheel typische eigen-aardigheid, in haar juiste beteekenis alleen in geloof te zien. Wat de Kerk is en hoe zij is, kan de Kerk alleen zelf zeggen. Zij kan zich nooit het recht laten ontnemen om in haar uitwendig juridisch bestaan, in haar bestaan als instituut, haar materiëele eigenaardigheid tot uitdrukking te brengen. Zij kan zich dat recht ook niet laten ontnemen op grond van de overweging dat de Staat verklaart dat hij die eigenaardigheid niet ziet of haar niet van belang acht voor den juridischen vorm der Kerk. Een geestelijk lichaam kan niet door het Burgerlijk Wetboek beheerscht worden. De vrije Kerk wil niet in den Staat zijn. Zij wil naast den Staat zijn. Zij wil op het territoir van den Staat rechtshandelingen verrichten, er haar invloed uitoefenen. Daar Kerk en Staat zoo op het zelfde gebied leven, moet geregeld worden of en hoe zij zullen samenwerken.

Nu liep voor 1848 de strijd tusschen Roomschen en Protestanten in Nederland hierover: Hoe zal de verhouding zijn tusschen den Nederlandschen Staat en de Gereformeerde Kerk en de Roomsche Kerk. Dit vraagstuk, de oude puzzle van WILLEM VAN ORANJE, drong nu door den loop der omstandigheden om een oplossing. Het is de achtergrond van alle twistgeschrijf uit die dagen. Dan komt het liberalisme aan de macht. En het haalt terstond een streep door het probleem: Het is niet de vraag of de Staat met de Kerk zal samenwerken, veel minder hoe hij met haar zal samenwerken. De Staat praat niet op dien voet met de Kerk. De Staat is Overheid, de Kerk is verzameling van onderdanen. Een andere verhouding tusschen die twee is ondenkbaar. De Staat regelt zijn zaken zelf. De Kerk mag haar zaken zelf regelen; in haar organisatie vraagt de Staat zelfs geen speciale positie. Zijn Overheidspositie is genoeg voor hem. Staat en Kerk hebben geen gemeenschappelijke zaken in den bovenbedoelden zin. Want dan zou er, zooals BUYS opmerkte, op één gebied aan twee lichamen Souvereiniteit behooren en dat strijdt met het wezen van den Staat. Zoo

kwam THORBECKE tot het reglement van 1852 voor de Hervormde Kerk, waar de macht des Konings uit geschrapt werd. Bij wijze van overgang werden er nog reserves gemaakt, maar zij waren gedoemd te verdwijnen. Zoo kwam THORBECKE ook tot zijn houding tegenover de Roomsch-Katholieke Kerk. Het kon hem niets schelen wat er met die Kerk gebeurde, hoe de Paus haar in Nederland wenschte te organiseeren. Er was maar één ding waar hij fel op stond. Dat was dat er geen concordaat met den Paus gesloten zou worden en dat maar vast kwam te staan dat het oude concordaat van 1827 en de regeling van 1841 vervallen waren. Want het concordaat impliceerde een juridische positie der Kerk die volgens THORBECKE met het wezen van den Staat strijdig was. Bij de Roomsch-Katholieken was hiertegen wel bezwaar, want de Paus stelde prijs op een concordaat. Al moest er door een concordaat aan concrete macht worden ingeboet, al was het alleen maar door het overleg alszoodanig, dan won de Kerk er toch door aan juridische en publiekrechtelijke positie. Niet alle Nederlandsche Roomsch-Katholieken voelden dit zoo scherp aan. Maar de officieele instanties der Kerk hielden juist lang vast aan een concordaat. Ten slotte gaf men zich gewonnen. Het was dan ook een nederlaag om van te watertanden. Hij hield de volkomen vrijheid van handelen in.

De gang van zaken was als volgt:

Op 9 December 1185 verklaarde de Internuntius aan den Roomschen Minister van Buitenlandsche Zaken uit het eerste ministerie THORBECKE, VAN SONSBEECK, dat de Paus meende dat het tijdstip gekomen was om in Nederland de bisschoppelijke hierarchie definitief te organiseeren. De Paus meende op grond van de herziene Grondwet uit eigen bevoegdheid zoodanige regeling te kunnen tot stand brengen, maar achtte overleg noodig in verband met de nog verbindend geachte overeenkomsten van 1827 en 1841.

Op 24 Maart 1852 antwoordde de Minister dat naar de meening der Regeering de opvatting van den Paus juist was, onder het voorbehoud dat de Paus erkennen zou dat de overeenkomsten van 1827 en 1841 zouden zijn vervallen. Tevens uitte de Minister de hoop dat de Paus vooraf van de regeling aan de regeering zou kennis geven, alsmede van het tijdstip waarop de regeling zou worden ingevoerd.

Op 29 Maart 1852 schreef de Minister aan den Nederlandschen Gezant te Rome dat de Paus haast moest maken met een en ander, aangezien er wel eens een regeering zou kunnen optreden, die anders

dan de tegenwoordige, een herstel der hierarchie niet in het belang van den Staat zou kunnen achten.

Op 17 September 1852 verklaarde de Internuntius dat de Paus tot het herstel der hierarchie zou overgaan en dat de overeenkomsten van 1827 en 1841 zouden zijn vervallen.

Op 16 October d. a. v. bevestigde de Minister den Internuntius de ontvangst van die verklaring, daaraantoevoegende dat de regeering acte genomen had van de officieus gedane mededeeling dat de Paus voornemens was van den tijd wanneer en de wijze waarop de regeling zou geschieden, aan de Regeering kennis te geven.

Hierna trad Minister VAN SONSBEECK af. Hij werd voor Katholieke Eeredienst opgevolgd door den Roomschen Minister van Justitie STRENS.

Den 4den Maart 1853 verschenen nu de Pauselijke brèves waarbij de bisschoppelijke hierarchie in Nederland werd hersteld. Een aartsbisdom Utrecht en de bisdommen Haarlem, den Bosch, Breda en Roermond werden ingesteld. De brèves bevatten voorts een overzicht van de geschiedenis, dat uiteraard sterk Roomsch gekleurd was en waarbij met bitterheid over de „dwaalleer van Calvijn" en de pogingen van den „vijandigen mensch" om de wijngaard des Heeren in de zestiende eeuw hier te lande te verwoesten, werd gesproken. Daarnaast werd met ophef gewag gemaakt van den vooruitgang van de Roomsche Kerk in den laatsten tijd. In een drie dagen later tot het college van Kardinalen gerichte allocutie, besprak de Paus in soortgelijke termen het herstel der hierarchie in het „rijk van Holland en Brabant", zooals het Koninkrijk der Nederlanden werd betiteld. Eerst na de uitvaardiging van de apostolische brieven en de allocutie werd aan de Nederlandsche Regeering officieel van het voorgevallene kennis gegeven. Einde Maart werd de zaak in Nederland publiek en begon de storm op te steken die onder den naam Aprilbeweging bekend staat.

In verband met hetgeen wij hiervoor schreven omtrent de mentaliteit hier te lande was het wel verklaarbaar dat er verontwaardiging rees zoowel tegen den Paus, vanwege de termen waarin de brèves en de allocutie vervat waren, als tegen de regeering, op welker verzoek, naar de *Times* den 24sten Maart berichtte, de Paus de organisatie had tot stand gebracht. Deze drieërlei factor, versterkt door de anti-Thorbeckiaansche hetze van de conservatieve partij, die van de omstandigheden dacht te profiteeren, zweepten in enkele dagen de Neder-

landsche gemoederen op tot een fellen storm van antipapistische agitatie. In Utrecht begonnen, regende het over het geheele land adressen tot den Koning om bescherming tegen het Roomsche gevaar, — men zag de brandstapels en de schavotten al weer opgericht; om protest tegen de Pauselijke aanmatiging, waarbij het meest roemrijke tijdperk der Nederlandsche historie werd gedisqualificeerd, en om verbod van vestiging der hierarchie. Wij zullen uit de adressen en schotschriften, die het land overdekten en die over het algemeen in hun demagogische felheid noch met de realiteit, noch met wettelijk recht rekening hielden, niet citeeren. Het zij genoeg op te merken dat zij, ook als men de redenen tot billijk beklag ten opzichte van het Pauselijk woord en de politiek der Regeering in aanmerking neemt, zelfs naar den maatstaf van dien tijd den toets eener redelijke critiek bij lange na niet konden doorstaan. De volkshartstochten werden er evenwel door opgezweept tot buiten alle perken en vormden zoo een acute politieke macht, die een bijkans revolutionaire situatie deed ontstaan. De Roomschen werden als staatsgevaarlijke individuen bejegend en gesmaad; de Koning werd in nauwelijks bedekte termen aangemoedigd de Grondwet op zij te zetten en de Thorbeckianen te verjagen.

In de Kamer was van dit alles geen spoor te bekennen. Den 13den April hield de heer VAN DOORN een interpellatie over deze zaak doch deze werd verdaagd tot den 18den om de Regeering de gelegenheid te geven de stukken over te leggen. Bij de behandeling der interpellatie werd er wel critiek uitgebracht op de Regeering, met name op het feit dat zij niet genoegzaam op haar qui vive was geweest, waardoor de Paus haar voor een fait accompli gesteld had. De regeering stelde daar tegenover dat de Internuntius zijn op verlangen der Regeering gegeven belofte van voorafgaande kennisgeving niet was nagekomen. „Had het Hof van Rome," aldus Minister STRENS, „aan dit verlangen gevolg gegeven, dan zoude welligt, door eene ge„paste raadgeving, voorkomen zijn het minder voegzame, dat men in „den nu gebezigden vorm aantreft, en waardoor bij zeer velen onzer „landgenooten een ongunstige indruk is ontstaan, dien het zoo heil„zaam zou zijn geweest te vermijden."

De zaak bleef eenigszins raadselachtig. De Regeering zond haar gezant te Rome bij wijze van protest tegen de Pauselijke behandeling, met verlof. De interpellatie eindigde met een motie waarbij niet het herstel der hierarchie zelf, maar wel de wijze waarop het was tot

stand gekomen werd gecritiseerd. De motie veroordeelde niet de Regeering, wel den Paus. „De verbolgenheid der Kamer werd, met „oogluiking voor het gedrag der Regeering, uitsluitenderwijs tegen het „Hof van Rome gerigt," luidt een notitie van GROEN. En dit achtte hij niet juist. „Ik kan niet inzien," zoo zeide hij dien dag in de Kamer, „dat het hof van Rome, (de onheuschheid nu daargelaten) zoo ver- „keerd heeft gehandeld, in verband met het antwoord van het Gouver- „nement, hetwelk nu nader is geformuleerd: Wij hebben *niets* kunnen „doen. Wij kunnen niets anders dan *lijdelijk toezien.*"

De fout lag, volgens GROEN, aan de totaal verkeerde politiek der Regeering, samenhangende met haar doctrinaire opvatting betreffende de verhouding van Kerk en Staat, waarvan ook de Hervormde Kerk het slachtoffer werd. GROEN betoogde dit als volgt: „De Minister wijst „op de toekomst. Ook de Hervormde Kerk zal vrijgemaakt worden en „gelijkgesteld met de Roomsche Kerk. Wij verlangen die soort van vrij- „heid niet, welke gij bedoelt; wij verlangen gemeen overleg op het ge- „mengd terrein tusschen Kerk en Staat. De vrijheid die gij ons geven „wilt, hangt samen met uwe verdere denkbeelden omtrent den aard „der Kerk: zij is u een vereeniging *in* den Staat; gij intervenieert „namens de wet en het publiek belang, in de meest dierbare en heilige „aangelegenheden der Kerk; gij wilt een werkzaam toezicht; gij laat „eene *autonomie* vrij, welke gij, door die vrijlating zelve, in beginsel „ontkent. En zoo leidt uw geheel systeem omtrent de Grondwet, hetzij „ge aan de gezindheden vrijheid verleent of ontneemt, tot tweedracht, „misnoegen en verwarring in Kerk en Staat."

De beteekenis van het toenmalig artikel 170 der Grondwet, luidende: „De Koning waakt dat alle Kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat," kwam bij het beoordeelen van de politiek der Regeering in het geding. Had de Regeering wel gewaakt? Dit waken hield volgens de Regeering een repressief toezicht in, geen preventief toezicht, zooals de critiek meende. GROEN merkte in *De Nederlander* voorzichtiglijk op dat toezicht toch niet kon beteekenen: lijdelijk toezien. En in de Kamer zeide hij: „Het hoofdpunt van de verdediging der Ministers komt daarop „neder: Wij hebben *niets gedaan;* dit was het *grondwettig* standpunt. „Ziedaar juist wat menigeen bestrijdt die dat niets doen, die volkomene „ijdelijkheid met de Grondwet, ook van 1848, onvereenigbaar acht."

Wat er volgens GROEN wel had moeten geschieden? Hij beant-

woordde die vraag aldus: „De Minister heeft gevraagd: Wat had de „Regeering behooren te doen? Mij dunkt, de fout ligt in het eerste „antwoord aan den Pauselijken Stoel (het schrijven van 24 Maart „1852). De vraag: Wilt gij handhaving van een concordaat of een „nieuwe schikking? had de Regeering op een bij uitnemendheid gunstig „standpunt gebracht. Toen had het Gouvernement moeten zorgen, dat „het of het concordaat behield of iets beters. En wat is het gevolg? „Voor twee bisschoppen ontvangen wij er thans vijf en een Aartsbis- „schop; de eed van trouw aan den Koning valt weg; het gevoel van „het Protestantsche gedeelte der Natie wordt door de aanwijzing van „Utrecht en door de Pauselijke allocutie noodeloos getergd, en het „land in moeilijkheden gebracht, waarvan de gevolgen nog niet be- „rekenbaar zijn." De gevolgde politiek was echter voor GROEN geen reden om het Ministerie THORBECKE ten val te helpen brengen. De heeren VAN DOORN en GEVERS VAN ENDEGEEST, die bij deze interpellatie de leiding hadden, hadden GROEN te voren gepolst over deze mogelijkheid. „Een hevig lid der Groote Protestantsche partij" had GROEN „binnenskamers" daartoe willen overhalen. „Edoch, hij had zich misrekend," luidt een notitie van GROEN. Deze houding is begrijpelijk. Want de oppositie was, — niemand wist het beter dan GROEN, — allerminst homogeen. Slechts hierin was zij homogeen: ten eerste in het gekwetst zijn van haar historisch protestantsch gevoel door de woorden van den Paus en andere bijverschijnselen; ten tweede in haar beschouwing omtrent het gevaarlijk karakter van de Roomsche Kerk als vervolgende de ketters en als bedreigende de Wereldlijke Overheid door de Twee-Zwaarden-leer (de leer van de principiëele onderworpenheid van het wereldlijk gezag aan de Kerk). Echter was deze tweeledige homogeniteit allerminst van positief-politieken aard. Om die te bereiken moest gebroken worden met de opvattingen die sinds 1816 de kerkelijke politiek der Regeering hadden beheerscht. Daartoe moest gebroken worden met de interpretatie der Grondwet zoowel in de richting WILLEM I als in de richting THORBECKE. En daartoe waren noch de conservatieven, de occasioneele vrienden der antirevolutionairen, noch de liberalen, de occasioneele bondgenooten der Roomschen, bereid. Daarom wilde GROEN nu niet met de conservatieven in zee gaan.

Intusschen bleven de onberekenbare gevolgen der volksbeweging niet uit. Een conflict tusschen het ministerie en den Koning, die in

een toespraak te Amsterdam bij de aanbieding van een monsterpetitie den adressanten een eindweegs tegemoet gekomen was, tegen het advies der Ministers in, bracht het ontslag van het Kabinet THORBECKE.

Het ministerie THORBECKE had ongetwijfeld tactische fouten begaan. Het had den Minister VAN SONSBEECK te veel op diens eigen initiatief laten handelen. Het briefje van den Minister aan den Gezant te Rome van 29 Maart 1852, gaf blijk van een geïnteresseerd zijn in het herstel der hierarchie, dat noch met de begeerten van het Nederlandsche volk, noch met het indifferentisme der liberalen te vereenigen was.

Een tweede pijnlijk incident was het meeningsverschil tusschen de Regeering en den Internuntius over de voorafgaande mededeeling. De Minister STRENS zeide: Ik ben niet ingelicht. De Internuntius zeide: De Regeering is wel ingelicht. Hier schijnt een misverstand in het spel te zijn geweest. De Minister had gerekend op een officieele mededeeling. Hij had evenwel slechts kort te voren door bemiddeling van een Roomsch-Katholiek Kamerlid van den Internuntius een ternauwernood officieus te noemen mededeeling ontvangen. De Internuntius meende hiermede te kunnen volstaan. De Regeering verklaarde dat hiermede niet aan de belofte van voorafgaande kennisgeving was voldaan. Beiden hadden van hun standpunt gelijk. De fout lag bij den Minister VAN SONSBEECK, die niet een goede, voor geen misvatting vatbare afspraak met den Internuntius gemaakt had.

In het algemeen kan men het ministerie-THORBECKE verwijten, dat het de geheele zaak te veel en bagatelle heeft behandeld en met de geestesgesteldheid van het Nederlandsche volk niet voldoende rekening heeft gehouden.

Wat GROEN niet wilde, geschiedde: 1853 werd voor de Conservatieve partij het jubeljaar. „Toen heeft zij de Aprilbeweging ter kabinetsverovering geëscamoteerd" (weggegoocheld). Want volgens GROEN was de Volksbeweging in haar kern een herleving van de Gereformeerd-Nationale beginselen. Naar mijn meening was dit echter slechts voor een zeer klein deel het geval. De Aprilbeweging was voor het grootste gedeelte een antipapistische rel. En deze vond in het conservatieve ministerie-VAN HALL, het ministerie van het apaisement, een volkomen natuurlijk einde, het einde van de nachtkaars. Wat VAN HALL deed, was sussen. Tegenover den Paus werd

geen drastische politiek gevoerd. Integendeel. De diplomatieke maatregel van de vorige regeering, het met verlof zenden van den Gezant te Rome, werd ongedaan gemaakt. Ten aanzien van het herstel der hierarchie zelf werd, gelijk ook van zelf sprak, niets gedaan. Slechts werd bereikt dat de Paus een gewijzigd eedsformulier voor de Nederlandsche bisschoppen vaststelde, waaruit de clausule betreffende het vervolgen van de ketters en scheurmakers werd weggelaten. Ten einde voor het groote publiek toch iets te doen dat in evenredigheid zou schijnen te staan tot den grooten omvang der Aprilbeweging kwam de Regeering met een ontwerp van wet tot regeling van het toezicht op de onderscheidene Kerkgenootschappen. Een wet op een, zooals wij gezien hebben, zeer gevaarlijk terrein; een wet over een onderwerp, waarover liberalen, roomsch-katholieken, conservatieven en antirevolutionairen het allerminst eens waren. De liberalen wilden geen wet omdat zij een speciale regeling niet noodig vonden. De Roomschen niet, omdat zij een speciale onderdrukkingswet voor hun Kerk vreesden. De antirevolutionairen wilden geen wet, omdat een wet aan de feiten toch niets meer veranderen kon en omdat een wet op de basis van de Grondwet van 1848, naar de gemeenschappelijke interpretatie van liberalen en conservatieven (richting THORBECKE en richting WILLEM I) slechts beteekenen kon een verdergaande inperking van de vrijheid der Kerken, dan wel door nietsbeduidendheid een mystificatie zou zijn. Aldus liet *De Nederlander* zich bij het indienen van het ontwerp uit. De conservatieven ten slotte, wilden zulk een mystificatie, omdat zij ter rechtvaardiging van hun overname van het bewind voor het groote publiek een wet noodig hadden en omdat elke wet die geen nulliteit zou zijn de hartstochten eer zou doen oplaaien dan bezadigen. Dank zij het actief optreden der antirevolutionairen werd uit het reeds weinig beteekenende ontwerp nog gelicht alles wat de vrijheid der Kerken ook maar eenigszins zou kunnen schaden. Toen het ontwerp in de Tweede Kamer aangenomen was, — alleen de Roomschen en de liberalen stemden tegen, omdat zij de wet beschouwden als een afkeuring van het bewind-THORBECKE — gaf GROEN aan de Regeering het advies het ontwerp maar weer in te trekken omdat het niets beteekende.

De inhoud der wet is, kort samengevat, de volgende:

Artikel 1 bevestigt de vrijheid van godsdienstuitoefening. Artikel 2 verklaart dat vreemdelingen geen kerkelijke bediening aanvaarden dan

na Koninklijke toestemming. De artikelen 3 en 4 verklaren dat kerkelijke titels en benamingen geen aanspraken of gevolgen geven, buiten het terrein der betrokken Kerk. Artikel 5 onderwerpt de plaats van vestiging van synodale vergaderingen of kerkelijke hoofden aan Koninklijke goedkeuring. Artikel 6 verbiedt het dragen van kerkelijke gewaden buiten de kerken en andere plaatsen waar godsdienstoefeningen toegelaten zijn. Artikel 7 bepaalt den normalen afstand tusschen twee kerken op 200 ellen. Artikel 8 regelt het luiden der klokken, de artikelen 9 tot 13 regelen de sancties op de overtreding der wet. Dat is alles. Het is dus begrijpelijk dat men van een mystificatie sprak. „Een Sinterklaas, een boeman, een papieren muur," noemden de teleurgestelde Aprilbewegers de wet. De Roomsch-Katholieken konden wat dat betreft wel tevreden zijn.

Het is, als wij het geheel overzien, wel verklaarbaar waarom de Roomsch-Katholieken ten slotte het offer van het publiekrechtelijk bestaan van hun Kerk brachten en die Kerk in THORBECKE's staatsschema lieten inlijven. De Roomsch-Katholieke Kerk toch is een internationale organisatie, een gesloten internationale macht. Haar deert het niet dat men ergens in een klein land haar juridisch aanzijn miskent. Want haar internationaal georganiseerde macht, gepaard aan haar geheel eigen-aardigen rechtsvorm, met den Paus als vorst aan het hoofd, onafhankelijk van eenige nationaliteit en van eenig speciaal staatsrecht, springt voor een ieder in het oog. Wat de Roomsche Kerk in 1853 met de eene hand, die der liberale theorie, weggaf, ontving zij met de andere hand, die der internationale practijk, dubbel terug. De Paus was en bleef de facto, ten deele, ook in Nederland zelfs, de iure een Staats- en Volkenrechtelijk phenomeen. En daardoor bleef de Roomsch-Katholieke Kerk, via haar Hoofd ook iets dergelijks.

Voor de nationaal georganiseerde Protestantsche Kerken was dat anders. Hier was de practijk niet de tegenhanger van de theorie. Lijfde men de Protestantsche Kerken in het schema der liberale theorie in, wie zou hen dan redden uit den greep van de liberale practijk? Dat is, zoo er in de Aprilbeweging van meer dan één kern gesproken kan worden gelijk GROEN en DA COSTA dat hebben gemeend, de edelste kern van het Aprilverzet.

Het Thorbeckiaansche stelsel, zoogenaamd het „gelijke monniken, gelijke kappen" toepassende, schonk aan de Roomsche Kerk, die door

haar ultramontanisme elk staatsrechtelijk schema doorbrak, een voorrang op de Protestantsche Kerken. Hier bleek dat het niet aanging een juridische formule op de Kerken toe te passen, die niet rekende met de historisch-feitelijke eigen-aardigheid dier Kerken.

Men heeft vaak gewezen op dit dwaze van het verzet tegen het herstel der hierarchie, dat het zoo luide de toenemende macht van het Pausdom, van het ultramontanisme bejammerde, terwijl het herstel der hierarchie toch eigenlijk meebracht een vermindering van 's Pausen bemoeienissen met de Roomsch-Katholieke Kerk in Nederland, wijl de Kerk hier nu toch een zelfstandige kerkprovincie ging vormen met eigen bisschoppelijke macht volgens het canonieke recht. Dus juist het tegenovergestelde van wat men van Protestantsche zijde duchtte. Tegen een deel der Aprilbewegers gaat dit verweer op. Dat gaat op tegen allen die, op hun antipapistisch sentiment dreven. Maar dat gaat niet op tegen mannen als GROEN, die in hun verzet gematigd, in hun erkenning van verkregen rechten loyaal, tegen de regeering dit bezwaar inbrachten dat zij den aard der Roomsch-Katholieke Kerk had miskend, dat zij niet gerekend had met het ultramontanisme, dat in plaats van een op een angstpsychose berustend scheldwoord te zijn, een essentieele, feitelijke en juridische karaktertrek van de Roomsche Kerk accentueerde, te weten de buitenstatelijke Pauselijke macht. Door de Pauselijke Kerk te proclameeren tot een burgerlijke vereeniging, — voorzeker in theorie een vernedering, — en daar dan ook consequent de gevolgen uit te aanvaarden, (het herstel der hierarchie was grondwettig, ook volgens GROEN), had de regeering een buiten den Staat liggende macht van oncontroleerbare omvang en strekking, de vrijheden van een controleerbare onder den Staat liggende verzameling onderdanen gegeven.

Voor de Protestantsche Kerken was de contrôle echter reëel (reglementen-politiek). Het herstel der hierarchie maakte den Gereformeerden duidelijk hoe ongelijk het stelsel der liberalen werkte. Afgezien van de principiëele onaanvaardbaarheid van het liberale schema op zich zelf, bracht het de grondwettige gelijkstelling der gezindheden in gevaar. Daarom zijn bij de Aprilgebeurtenissen de antirevolutionairen de werkelijke verliezers geweest. Een verlies dat, ruim gezien, ook door de roomschen geleden werd, al behaalden zij een overwinning voor hen van groot belang. Daartegen ging GROEN's bezwaar. In dit verband wordt de suspicion légale, waaronder GROEN de roomsche

Kerk wilde houden en waarvan het begrijpelijk is dat de Roomschen er zich aan ergerden omdat zij er in zagen een poging om het stigma der onderdrukking op hen te doen blijven rusten, minder odieus. Men moet deze opvatting van GROEN zien, als eene onder de omstandigheden door den liberalen Staat geschapen. Waren de kerkelijke aangelegenheden geregeld naar GROEN's smaak, zoo ware een concordaat tot stand gebracht, en alzoo naar zijn eigen woorden door overleg met het Hoofd der Roomsch-Katholieke gezindheid de betrekkingen van den Staat tot de Roomsch-Katholieke Kerk op een geregelden voet gebracht. Doch dan tevens niet, naast het mutueele verdrag ten gunste der Roomschen ten nadeele van de Gereformeerden en geoctroyeerd reglement, maar ook hier een publiekrechtelijke regeling, door overleg ontstaan.

Sinds 1853 is er veel veranderd.

De geestelijke strijd door geloovige Roomschen en Protestanten gezamenlijk gestreden tegen het liberalisme en de ontwikkelingsgang der Protestantsche Kerken gedurende de negentiende eeuw hebben veel van wat van liberale zijde dreigde verhoed. De ondergang van het liberalisme als Staatbeheerschende macht heeft de vrijheid en de gelijkstelling der gezindheden ten slotte toch doen beklijven. De Kerken zijn vrij geworden. Doch haar verhouding tot den Staat is niet geregeld. Voor een revisie van het zesde Hoofdstuk onzer Grondwet, voor het op geregelden voet brengen van de betrekkingen tusschen Kerk en Staat zal het echter noodig zijn het inzicht te verscherpen in wat in de eerste helft der vorige eeuw tusschen Kerk en Staat is voorgevallen. Want eerst als men weet wat er gebeurd is, zal men, zonder ook maar eenigszins tot repristinatie te neigen, kunnen gaan denken over wat er moet gebeuren.

LITERATUUR.

P. ALBERS S. J. *Geschiedenis van het herstel der hierarchie in de Nederlanden.* Nijmegen, 1903; twee deelen.

Dr. J. WITLOX. *Studien over het herstel der hierarchie* in *Historisch Tijdschrift,* 1928.

Mr. D. KOORDERS. Artikelen in *De Gids,* 1854.

Dr. J. SCHOKKING. *Historisch-Juridische schets van de wet van den 10den September 1853 tot regeling van het toezicht op de onderscheidene Kerkgenootschappen.* Leiden 1894 (diss. V. U.).

Dr. J. BRUINS SLOT. *Groen van Prinsterer bij het herstel der hierarchie in de Roomsch-Katholieke Kerk in Nederland.* Amsterdam 1931 (diss. V. U.).

Handelingen van de Regering en de Staten-Generaal over de Grondswetsbepalingen nopens de Godsdienst, de verhouding tusschen Kerk en Staat, de organisatie van en het toezigt op de Kerkgenootschappen. Schiedam, H. A. M. Roelants. 1853; twee deelen.

Verder zie men de hoofdstukken over de Aprilbeweging in:

J. A. DE BRUYNE. *De Staatkundige Geschiedenis van Nederland in onzen tijd.* Deel I. Leiden, z. j.
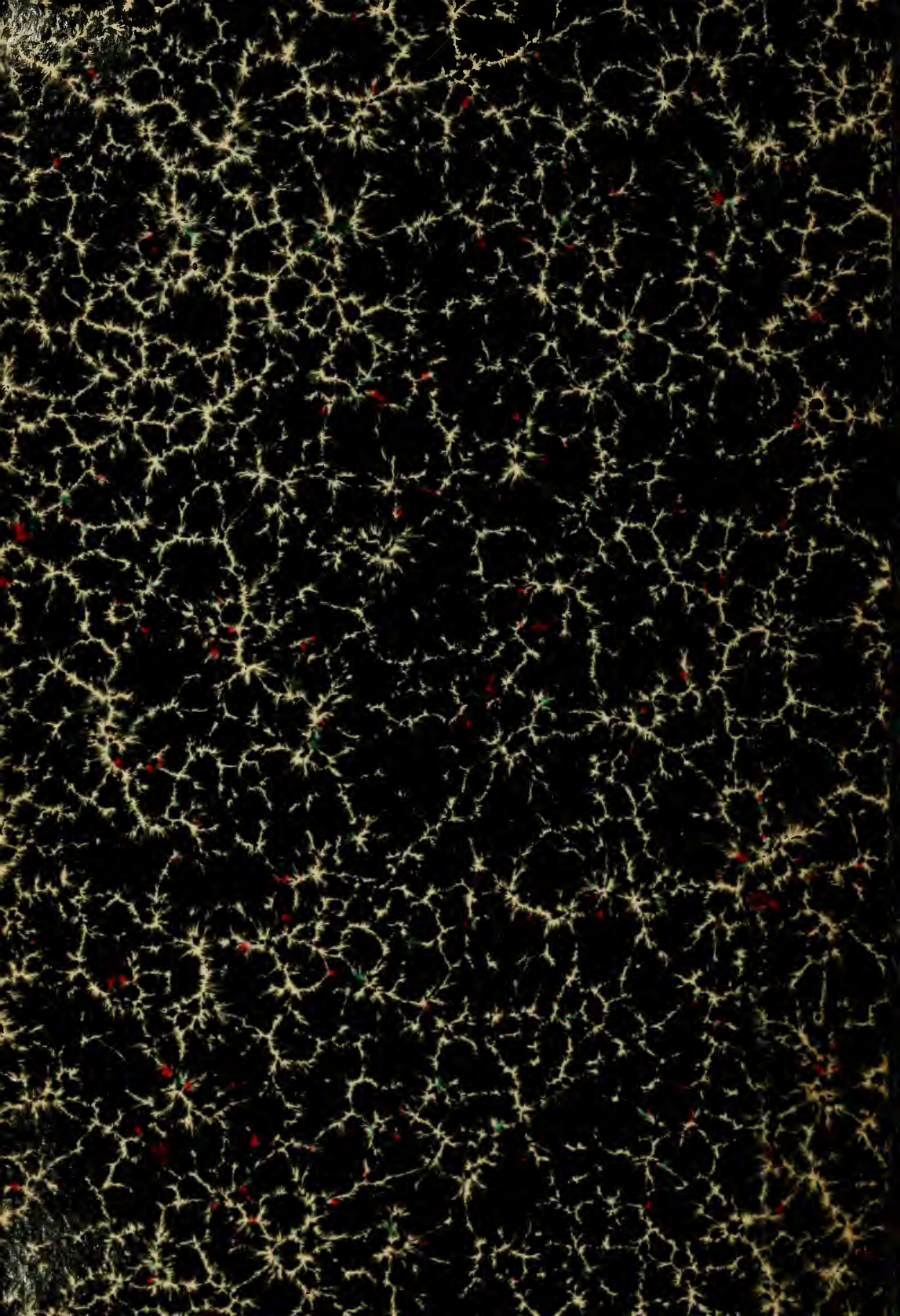
Mr. W. J. VAN WELDEREN BARON RENGERS. *Schets eener parlementaire Geschiedenis van Nederland van 1849 tot 1891.* 2e druk, Den Haag 1905.